

“Biz Yahyâ ismini daha önce kimseye vermedik!” (19/Meryem:7)

YASİN MERAL

Ankara Üniv. İlahiyat Fak.
yasinmeral1979@gmail.com

 <http://orcid.org/0000-0001-5794-721X>

Bilindiği üzere Hz. Zekeriyâ, Yahudiler arasında yaşamış ve Kudüs'teki Suleymân Mabedi'nde kohen olarak görev yapmıştır. Karısının kısır, kendisinin de ileri derecede yaşlı olması sebebiyle bu çiftin çocukları yoktu. Yahudi geleneğinde çocuğu olmamak birçok insan tarafından Allah'ın bir cezası olarak görülmekteydi. Oysaki hem Zekeriyâ hem de eşi Elişe'â, Allah'ın emir ve yasaklarına hassasiyetle uyan insanlardı (21/Enbiya:90; Luka, 1:6). 19/Meryem suresinin ilk ayetlerinde Hz. Zekeriyâ'nın Allah'tan varis istemesi anlatılmaktadır. O, varis isterken bu çocuğun Ya'kûb soyuna mirasçı olmasını arzu etmektedir (19/Meryem:6). Allah da Hz. Zekeriyâ'nın duasını kabul ederek ona Yahyâ adında bir çocuğu müjdelemiştir: “Ey Zekeriyâ! Biz sana Yahyâ adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye vermedik” (19/Meryem:7). Ayette dikkat çeken husus, Yahyâ isminin daha önce kimseye verilmediğine dair bilgidir.¹

Yahudi ve Hristiyan araştırmacılar, Yahyâ'nın isminin gerçekte Yuḥanna/Yoḥanan olduğunu, bu anlamda Kur'an'ın bu ismi Arapça formuyla kullandığını iddia etmektedirler. Yahyâ ile Yuḥanna/Yoḥanan isimlerini aynı isimler olarak düşünen Yahudi ve Hristiyan araştırmacılara göre, bu ismin daha önce hiç kullanılmadığına dair bilgi doğru değildir. Onlara göre Tanah'ta Yahyâ'dan önce yaşamış Yoḥanan karakterlerinden bahseden pasajlar Kur'an'ın iddiasını çürütmektedir. Pekâlâ, Yahyâ ile Yuḥanna/Yoḥanan isimleri gerçekten de aynı ismin iki farklı formu mudur? Yahyâ ismi daha önce hiç kullanılmamış mıdır? Hz. Zekeriyâ'nın atalarında ya da Yahudi tarihinde böyle bir isme rastlanmakta mıdır?²

¹ İslam geleneğindeki Hz. Yahyâ ve Zekeriya ile ilgili bkz. Mahmud Aydın, “Yahya,” *DİA*, c.43, ss.232-234; Mahmud Aydın, “Zekeriya,” *DİA*, c.44, ss.210-211; Muhammed İsa Yüksek, “Zekeriya-Yahya Kıssasında İşkâle Sebep Olan İfadelerin Tahlili,” *Usûl İslam Araştırmaları* 25:1 (2016), ss.231-264.

² Bu araştırmaya yaptığı fevkalade değerli katkılardan dolayı Recep Gürkan Gökteş'a minnettarım. Onun yardımları olmasaydı bu çalışma eksik kalırdı. Ayrıca kıymetli katkıları sebebiyle Muhammet Emin Eren'e

Yahyā ismi Kur'an'da beş kez zikredilmektedir.³ Yahyā isminin daha önce hiç kullanılmadığından bahseden ayet, tefsirlerde birkaç şekilde açıklanmıştır. En yaygın görüşe göre, ayette geçen *semiyyā* ifadesi, ‘adaş’ anlamına gelmektedir ve daha önce hiç kimse Yahyā adını kullanmamıştır. Bir diğer görüşe göre, *semiyyā* ifadesi “benzer” ve “eş” anlamına gelmektedir ve burada Yahyā’nın dindarlığı ve takvasının eşsizliği kastedilmektedir.⁴ Faḥruddīn er-Rāzī’ye (ö.606/1210) göre Yahyā’nın dindarlıkta benzerinin olmadığı iddiası, onun Ādem, Nūḥ, İbrāhīm ve Mūsā gibi peygamberlerden üstün olduğu sonucuna götürür ki bu doğru değildir.⁵ *Semiyyā* kelimesi 19/Meryem suresi 65. ayette de zikredilmekte, fakat orada Allah’ın “bir benzerinin olmaması” şeklinde anlaşılmaktadır. Er-Rāzī, *semiyyā* kelimesinin Allah’tan bahseden ayette “benzer” anlamında, Yahyā’dan bahseden ayette ise “adaş” anlamında anlaşılmamasının daha doğru olacağını ifade etmektedir.⁶ Nitekim İslam âlimlerinin kahir ekseriyeti *semiyyā* kelimelerine bu şekilde anlamlar takdir etmişlerdir.

Yahyā mı Yoḥanan mı?

Yahyā isminin daha önce kimse tarafından kullanılmadığına dair ayet, Yahudi ve Hristiyan araştırmacıların dikkatini çekmiş ve eleştirilere konu olmuştur. Örneğin, 1734 yılında George Sale tarafından Kur'an'ın Arapça aslından yapılan ilk İngilizce çevirisinde ayetteki Yahyā ismi John olarak çevrilmekte ve ilgili dipnotta Yahyā’nın, Yuḥanna’nın Arapça formu olduğu iddia edilmektedir. Dipnotta ayrıca Luka İncili’nde geçen “Akrabaların arasında bu adı taşıyan hiç kimse yok”⁷ ifadesinin yanlış anlaşıldığı, bu ismin İbranice formu olan Yoḥanan’ın Yahudiler arasında yaygın olduğu dile getirilmektedir.⁸ Batıda farklı dillerde yapılan ilk Kur'an çevirilerinde ayetteki Yahyā ismi doğrudan Yuḥanna olarak karşılanırken 1772 tarihli Almanca çeviride *Jachia* (*Johannes*) şeklinde bir tercih göze çarpmaktadır.⁹

Abraham Geiger, 1833 tarihinde kaleme aldığı *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* (Muḥammed Yahudilik’ten Ne Aldı?) adlı

ve hem içeriğe yönelik hem de kaynak desteği noktasındaki katkılarından dolayı Mehmet Alıcı’ya teşekkürü bir borç bilirim.

³ 3/Ālu ‘İmrān:39; 6/el-En’ām:85; 19/Meryem:7, 12; 21/el-Enbiyā:90.

⁴ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, tah. ‘Abdullāh Maḥmūd Şihāte (Beyrūt: Mu’essesetu’t-Tārīḫi’l-‘Arabī, 2002), c.2, s.261; Muḥammed b. Cerīr eṭ-Ṭaberī, *Cāmi’u l-Beyān ‘an Te’vīli Āyi l-Kur’ān*, tah. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuḥsin eṭ-Turkī (Kahire: Dāru Hecr, 2001), c.15, ss.461-463.

⁵ Faḥruddīn er-Rāzī, *Mefātīḥu l-Ġayb* (Beyrut: Dāru’l-Fikr, 1981), c.21, s.187.

⁶ Er-Rāzī, *Mefātīḥu l-Ġayb*, c.21, s.187.

⁷ Luka, 1:61.

⁸ George Sale, *The Koran, Commonly Called the Alcoran of Mohammed* (London, 1734), s.249.

⁹ David Friederich Megerlein, *Die Türkische Bibel oder der Koran* (Frankfurt, 1772), s.412.

kitabında Hz. Muhammed’in peygamberler hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığını, Tanah’ı orijinal İbranice metin üzerinden okumadığını, bu yüzden de Tarihler Kitabı’nda geçen Yuḥanna (Yoḥanan) isimlerini gözden kaçırarak yanlış bilgi verdiğini dile getirmektedir.¹⁰ İbranice Kur’an çevirileri de konuyla ilgili ilginç tercihler barındırmaktadırlar.¹¹ 1857 yılında Kur’an’ın Arapça aslından ilk İbranice çevirisini yapan Hayim Zvi Reckendorf, bu ayetle ilgili benzer bir eleştiride bulunmaktadır. Reckendorf, ilgili ayeti “Seni Yoḥanan isimli bir çocukla müjdeliyoruz. Daha önce kimse bu isimle anılmamıştı” şeklinde tercüme etmekte ve bu ayete düştüğü dipnotta da şu açıklamayı yapmaktadır: “Okuyucu, bu ayette Muhammed’in Tanah hakkında yetkin olmadığını açıkça görmektedir. Zira II. Krallar, 25:23; I. Tarihler, 3:16; Ezra, 8:12 ve Yeremya, 40:8’de Yoḥanan ismini taşıyan başka insanlardan bahsedilmektedir.”¹²

Bir başka mütercim Yosef Yoel Rivlin ise Kur’an çevirisinde bu ayeti “Biz seni Yahyâ ile müjdeliyoruz. Daha önce bu ismi kimseye vermedik” şeklinde tercüme etmekte ve dipnotta da “Onun öncesinde kimse Yahyâ olarak isimlendirilmedi, burada Vaftizci Yahyâ kastedilmektedir” şeklinde açıklama yapmaktadır.¹³ Aharon ben Şemeş ise bu ayeti “Zekeriya, Yoḥanan (Yahyâ) adında bir erkek çocuğun olacak, müjde! Daha önce aileden hiç kimse bu tür bir isimle anılmadı” şeklinde tercüme etmektedir.¹⁴ Ben Şemeş, bu ayetin dipnotunda da “Yeni Ahit’teki Luka İncili 1:60-63’e göre” notunu düşmektedir. Bilindiği üzere Luka İncili’nde de Yahyâ’nın doğumu Kur’an’dakine benzer bir şekilde anlatılmakta ve Yahyâ isminin Hz. Zekeriyyâ’nın akrabaları arasında bulunmadığı ifade edilmektedir. Uri Rubin ise “Biz seni Yoḥanan isminde bir çocukla müjdeliyoruz. Daha önce bu ismi kimseye vermedik” şeklinde tercüme etmekte ve dipnotta Luka İncili 1:61’e atıfta bulunmaktadır.¹⁵ Arthur Jeffery de ilk olarak 1938’de yayınladığı *The Foreign Vocabulary of the Qur’ân* isimli eserinde Yahyâ isminin Yoḥanan’ın Arapçalaşmış formu olduğuna ve daha önce bu ismin hiç kullanılmadığına dair bilginin Luka İncili’ndeki benzer ifadeleri yanlış anlamaktan

¹⁰ Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* (Leipzig: Bloch Publishing Company, 1902), ss.25-26. Eserin İngilizce çevirisi için bkz. Abraham Geiger, *Judaism and Islam*, trans. F. M. Young (Madras: M.D.C.S.P.K. Press, 1898), s.19.

¹¹ İbranice Kur’an çevirileriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Yasin Meral, *Yahudi Geleneginde Kur’an ve İbranice Kur’an Çevirileri* (İstanbul: Divan Kitap, 2016).

¹² Hayim Zvi Reckendorf, *al-Kur’an o ha-Mikra* (Leipzig, 1857), s.174, dn.5. Yoḥanan ismi, Reckendorf’un örnekleriyle sınırlı değildir. Bu isim, Tanah’ta yirmiden fazla yerde zikredilmektedir.

¹³ Yosef Yoel Rivlin, *al-Kur’an* (Tel Aviv: Hotsaat Dvir, 1987), c.1, ss.311-312.

¹⁴ Aharon ben Şemeş, *ha-Kur’an* (Tel Aviv: Karni Publishers, 1978), s.182.

¹⁵ Uri Rubin, *ha-Kur’an* (Tel Aviv: Tel Aviv University Press, 2015), s.242.

kaynaklandığına dair görüşleri aktarmaktadır. Şābīi metnlerindeki Yahyā isimlerinin İslam etkisinden kaynaklandığına dair örnekleri de aktaran Jeffery, Yahyā şeklindeki okumanın benzer şekilde yazılan Yuḥanna isminin yanlış okunmasından kaynaklandığına dair iddianın günümüze ulaşan Yahyā isimli bazı mezar taşları sebebiyle geçerliliğini yitirdiğini belirtmektedir.¹⁶

Yukarıda aktarılan kaynaklarda ilginç bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Yahudi ve Hristiyan araştırmacılar, ayetteki Yahyā ismini Yoḥanan olarak anlamakta, sonra da Kur'an'ın verdiği bilginin tarihi verilere aykırı olduğunu kendi kutsal kitaplarından delillendirmeye çalışmaktadırlar. Oysa Kur'an'da Yoḥanan değil, açık bir şekilde Yahyā ifadesi yer almaktadır. Yahyā ve Yoḥanan kelimelerinin etimolojileri karşılaştırıldığında Yoḥanan'ın Yahyā'nın karşılığı olmadığı açıktır. Aslında Yahudi ve Hristiyan ilim adamları da Yahyā'nın Yoḥanan'ın Arapçası olmadığını biliyor olmalıydılar. Fakat bu noktada önyargılı tutumlarıyla Kur'an'ın hata yaptığını iddia etmektedirler.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki İslam âlimleri Yahyā isminin Arapça bir isim olmadığı kanaatindedirler.¹⁷ Bu ismin Aramice kökenli bir isim olduğu açıktır.¹⁸ Hem Arapça'da hem de Aramice'de aynı şekilde telaffuz edilen Yahyā ismi, yaşamak, canlı olmak anlamındaki *hy'* (חַי) kökünden gelirken Yoḥanan kelimesi lütuf, ihsan, şefkat, merhamet anlamındaki *hnn* (חַן) kökünden türemektedir.¹⁹ Yoḥanan (יְהוֹנָן) kelimesinin başındaki *yo* (י) ise Yahve (יְהוָה) isminin kısaltmasıdır ve dolayısıyla bu isim “Yahve'nin lütfu/ihsanı” ya da “Yahve ihsan buyurdu/lütfetti” anlamlarına gelmektedir. Nitekim bu isim Tanah'ta daha açık haliyle Yehoḥanan (יְהוֹחָנָן) şeklinde de kullanılmaktadır.²⁰ Ḥananya isminin sonundaki -ya eki de Yahve'nin kısaltması olup Yoḥanan ile aynı anlama gelmektedir. Bu isim bazen de Yahve ile değil, Tanrı anlamına gelen El (אֵל) ismiyle birlikte Elḥanan şeklinde kullanılmaktadır.

¹⁶ Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an* (Leiden & Boston: Brill, 2007), ss.290-291.

¹⁷ Şihābuddīn Ahmed el-Hafācī, *Kitābu Şifā'i'l-Ġalīl fī-mā fī Kelāmi'l-'Arab mine'd-Daḥīl* (Kahire: el-Matba'atu'l-Vehbiyye, 1865), s.244; Ebū'l-Bekā' 'Abdullāh b. el-Ḥuseyn el-'Ukberī, *et-Tibyān fī l'rābi'l-Kur'an*, tah. 'Alī Muḥammed el-Becāvī (byy., 1976), s.257.

¹⁸ Tal Ilan, *Lexicon of Jewish Names in Late Antiquity*, part 4 (Tübingen: Morh Siebeck, 2011), s.369.

¹⁹ Marcus Jastrow, *Dictionary of Targumim, Talmud and Midrashic Literature* (Leipzig 1903), s.454, 481; Ernest Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English* (Kudüs: Carta Jerusalem, 1987), ss.214, 224.

²⁰ I. Tarihler, 26:3; II. Tarihler, 17:15; Ezra, 10:6; Nehemya, 6:8.

Şâbiîlik’te Yahyâ

Eldeki mevcut bilgilere göre Yahudi geleneğinde Yahyâ’dan önce Yahyâ isminin kullanılmadığı görülmektedir. Diğer taraftan Yahyâ’yı en büyük peygamber olarak gören Şâbiî geleneğinin de esasında Kur’an’ın kullanımına uygun bir tercihte bulunduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere Şâbiî gelenekte Yahyâ, en önemli ve en değerli karakter olarak karşımıza çıkmaktadır²¹ ve Şâbiîlerin kutsal kitaplarından *Ginza*, *Haran Gaveyta* ve *Draşa d’Yahyâ* gibi eserlerde²² ve dua kitaplarında Yahyâ veya Yahyâ Yuḥana şeklinde isimlendirilmektedir.²³ Bu metinlerden *Haran Gaveyta*’da Yahyâ’nın, kötülükleri ve karanlık güçleri yok etmek için mucizevi bir şekilde dünyaya geldiği ve Yahyâ Yuḥana ismiyle anılacağı belirtilmektedir.²⁴ Şâbiî gelenekte bu dine mensup olanların iki tür isim aldıkları zikredilmektedir. Bunlardan ilki, *malvaşa* denilen astrolojik/Zodyak ismidir. Bu isim kişinin gerçek ve manevi adıdır. Bunun yanında kullandığı diğer isimler sıfat ve lakap olarak kabul edilmektedir.²⁵ Malvaşa ismin dinî metinlerde ve sihir malzemelerinde kullanıldığı ve kişinin halk arasında yaygın olarak bilinen isminden farklı olduğu ifade edilmektedir.²⁶ Mandence sözlüğün Yahyâ maddesinde de bu isim için “Bir insanın *malvaşa* ismidir. Genellikle Aramice orijinal formu olan Yahyâ Yuḥana şeklinde kullanılır” tanımlaması yapılmaktadır.²⁷ Aynı sözlüğün Yuḥana maddesinde “Yuḥana, özellikle de Vaftizci Yuḥana, Yahyâ Yuḥana şeklinde de kullanılır. Yaygın Mandence bir isimdir” açıklamasına yer verilmektedir.²⁸ Şâbiî metinlerde geçen Adam Yuḥana, Sam Yuḥana,

²¹ Şinasi Gündüz, *Sâbiîler: Son Gnostikler* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2016), ss.139-141; Jennifert Hart, *The Mandaean, A People of the Book? An Examination of the Influence of Islam on the Development of Mandaean Literature* (yayınlanmamış doktora tezi, Indiana Üniversitesi, 2010), ss.207-282.

²² Geniş bilgi için bkz. Gündüz, *Sâbiîler: Son Gnostikler*, ss.69-84.

²³ *Kinza Raba (el-Yemin)*, 9. Kitap (Teâlimu Yahyâ); *Ginza: Der Schatz oder Das grosse Buch der Mandäer*, Almanca’ya çev. Mark Lidzbarski (Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1925), ss.213, 219; *Das Johannesbuch der Mandäer (Draşa d’Yahyâ)*, Almanca’ya çev. Mark Lidzbarski (Giessen, 1905), ss.82-86, 89-92, 95-96, 98, 101, 103, 105, 107, 109-116, 118-119; *Gnostic John the Baptizer: Selections from the Mandaean John-Book (Draşa d’Yahyâ)*, İngilizce’ye çev. George Robert Stowe Mead (London, 1924), ss.40-45, 48-50, 52-56, 58-60; *The Haran Gawaita and Baptism of Hibil-Ziwa*, çev. E. S. Drower (Citta del Vaticano: Bibliotheca Apostolica Vaticana, 1953), ss.5, 6, 7, 11, 12; *Divānu Harān Kaveyşe [Gaveyta] (Harān ed-Dāḥiliyye)*, Arapça çev. Emīn Fa’l Hattāb (Bağdat, 2003), ss.11, 13, 15; *The Canonical Prayerbook of the Mandaean*, çev. E. S. Drower (Leiden: Brill, 1959), s.106.

²⁴ *The Haran Gawaita and Baptism of Hibil-Ziwa*, s.5; *Divānu Haran Gaveyta*, s.11. Bkz. Şinasi Gündüz, “Şâbiî Kaynaklarında İslam ve Müslümanlar,” *Milel ve Nihal* 9:1 (2012), s.25.

²⁵ E. S. Drower, *The Mandaean of Iraq and Iran* (Oxford: The Clarendon Press, 1937), s.81.

²⁶ E. S. Drower, *A Mandaic Dictionary* (Oxford: The Clarendon Press, 1963), s.244.

²⁷ Drower, *A Mandaic Dictionary*, s.185.

²⁸ Drower, *A Mandaic Dictionary*, s.190.

Muhatam Yuḥana, Zihrun Yuḥana, Yahyā Yuḥana şeklindeki isimler Yuḥana kelimesinin bir sıfat-lakap olarak kullanıldığını göstermektedir.²⁹

Araştırmacılar, Şābiîlerin kutsal metnlerinin en eski bölümlerinin Miladî üçüncü asra ait olduğunu, M.S. 650-750 yılları arasında da metinlere son halinin verildiğini iddia etmektedirler.³⁰ Söz konusu metinlerde İslam sonrası yaşanan bazı olaylar anlatıldığı için bu kısımların İslam sonrası dönemde kaleme alındığı açıktır. Bu metinlerde yoğun bir şekilde Yahyā ve Yahyā Yuḥana isimleri kullanılmaktadır. Bu isimlerin bazıları İslam sonrası olayların anlatıldığı yerde bazıları da önceki dönemlerle ilgili anlatımlarda kullanılmaktadır. Fakat araştırmacılar Yahyā isminin Şābiî metinlerine her halükarda İslam aracılığıyla girdiğinde ısrar etmektedirler.³¹ Her ne kadar Şābiî kutsal metinlerine dönem dönem eklemeler yapılsa ve içeriğinde İslam sonrası anlatımlar yer alsın da Yahyā isminin İslam'ın ortaya çıkışından sonra metinlere girdiğini kesin olarak söylemek mümkün değildir.

Batılı araştırmacılar ısrarla Yahyā isminin Kur'an'la birlikte ortaya çıktığını ve Şābiî kutsal kitaplarında Yahyā isminin zikredildiği kısımların İslam sonrası dönemde kaleme alındığını iddia etseler de bunun doğru olmadığını gösteren kayıtlar günümüze ulaşmıştır. Medine'nin yaklaşık 380 km kuzeyinde yer alan geçmişte Dedan, günümüzde de el-'Ulā olarak bilinen kasabadaki bir mezar taşına Nebatî Aramicesi ile şu ifadeler kazınmıştır: “Bu, Yahyā (יחיא) b. Sim'on'un 201 yılı Sivan ayında ölen babası Sim'on için diktiği kitabedir.” Bu kitabe, orijinal fotoğrafı ve metni deşifre edilmiş şekilde yayımlanmıştır.³² Kitabede belirtilen tarih Buşra dönemi esas alınarak verilmiş bir tarihtir. Bu tarih, miladi olarak 307 yılına tekabül etmektedir.³³

²⁹ *The Ḥaran Gawaita and Baptism of Hibil-Ziwa*, ss.30, 44, 73, 75-77; *The Canonical Prayerbook of the Mandaean*, ss.149-150, 152, 169, 218-219.

³⁰ Gündüz, “Şābiî Kaynaklarında İslam ve Müslümanlar,” ss.7-30; Hart, *The Mandaean, A People of the Book?*, ss.77-88, 103-122, 209-218.

³¹ *Ginza: Der Schatz oder Das grosse Buch der Mandäer*, s.213; Hart, *The Mandaean, A People of the Book?*, ss.214-215.

³² Antonin Jaussen-Raphael Savignac, “Inscription nabatéenne d'el-Ela,” *Revue Biblique* 11 (1914), ss.266-267; Mark Lidzbarski, *Ephemeris für Semitische Epigraphik* (Giessen: Verlag von Alfred Töpelmann, 1915), c.3, ss.296-297; Robert G. Hoyland, “The Jews of Hijaz in the Qur'an and in Their Inscriptions,” Gabriel Said Reynolds (ed.), *New Perspectives on the Qur'an: The Qur'an in Its Context 2* (New York: Routledge, 2011) içinde, ss.94, 108.

³³ Roma imparatoru Trajan, Nebatî Krallığı'na bağlı Buşra ve Petra'yı M.S. 106 yılında ele geçirmiştir. Bu tarihten sonra bu bölgede Buşra dönemi denen yeni bir tarihlendirme kullanılmış ve M.S. 106 yılı başlangıç yılı olarak kabul edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Yiannis E. Meimaris, K. Kritikakou, P. Bougia, *Chronological Systems in Roman-Byzantine Palestine and Arabia: The Evidence of the Dated Greek Inscriptions* (Athens: Research Centre for Greek and Roman Antiquity, National Hellenic Research Foundation, 1992), ss.146-161.

Kitabede Yahyâ isminden sonra hasarlı bir kısım mevcuttur. Jaussen ve Savignac, burada yazılan Yahyâ isminin sonuna İbranice'deki *lamed* harfi getirildiğinde bu ismin bir başka Yahudi ismi olan Yeḥiel (יחיאל) olarak okunabileceğini, fakat *lamed* harfinin formunun taşıdığı hasar ile karşılaştırılması sonucunda Yeḥiel ihtimalinin mümkün olmadığını belirtmektedirler.³⁴ Bu kitabeye yer veren araştırmacılar, etraftaki kitabelerde başka Yahyâ ismine rastlanması sebebiyle bu kitabedeki ismin de Yahyâ olduğunda hemfikirler.³⁵ Bu anlamda başta Şābiī gelenekteki yoğun Yahyâ kullanımları olmak üzere İslam öncesinde özellikle Yahudilikle ilişkili çevrelerde Yahyâ isminin bu formuyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda bu isim, Yahudi geleneğinde Yahyâ ile birlikte tedavüle girmiştir. Yine özellikle Hristiyan Araplar arasında Yahyâ isminin kullanıldığı kaynaklarda yer almaktadır. Örneğin, Riyad'ın güneyindeki el-Menfūḥa bölgesinde yaşayan Cahiliye dönemi şairlerinden Meymūn b. Ḳays el-A'sā'nın (ö.625) şiir ravisi olan Yahyâ b. Mettâ bu ismi taşıyan kişilerden biri olarak kaynaklarda zikredilmektedir.³⁶

Allah'ın Lütü Yahyâ

19/Meryem suresi 7. ayette müjdelenen çocuğun adının Yahyâ olarak doğrudan Allah tarafından konulmasına ek olarak Yoḥanan ile ilgili bir işaret dikkat çekmektedir. Aynı surenin 13. ayetinde, Yahyâ'nın Hz. Zekerıyyâ'ya ihsan edilmesiyle ilgili ve *ḥanānen min ledunnā* (katımızdan bir lütuf/ihsan) ifadelerine yer verilmektedir. Burada geçen *ḥanān* kelimesi Yoḥanan ismindeki *ḥanān* ile aynı kökten türemekte ve aynı anlama gelmektedir. Arapça'da da İbranice'de olduğu gibi *ḥanān* kelimesi lütuf, ihsan, şefkat ve merhamet anlamındadır. Burada dikkat çeken husus, Yahyâ'nın anne-babası için bir lütuf oluşudur. Kuvvetle muhtemeldir ki Yahyâ doğduğunda ona Yahve'nin lütü (Yoḥanan) demişlerdir. Fakat burada kullandıkları Yoḥanan ona verilen isim değil durumu ifade etmek için kullanılan bir tabir ya da sıfattır. Daha da ilginç olan husus, *ḥanān* kelimesinin Kur'an'da sadece bir defa kullanılması ve onun da Yahyâ için olmasıdır. Bu anlamda Yahyâ'nın Yoḥanan (Yahve'nin lütü) olduğu, fakat Yoḥanan'ın onun özel ismi olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Hz. İbrāhīm ve Sāra'nın da yaşlılıklarında çocuk sahibi olmaları Kur'an'da birkaç defa anlatılmasına rağmen doğan

³⁴ Jaussen-Savignac, “Inscription nabatéenne d'el-Ela,” s.267.

³⁵ Josef Horovitz, *Koranische Untersuchungen* (Berlin: Walter de Gruyter, 1926), ss.151-152; Lidzbarski, *Ephemeris für semitische Epigraphik*, c.3, s.296; Lidzbarski, *Das Johannesbuch der Mandäer (Dräsa d'Yahyā)*, s.74. Ayrıca bkz. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, s.291.

³⁶ Ebū'l-Ferac 'Alī b. el-Ḥuseyn el-İşfehānī, *Kitābu'l-Egānī*, tah. İhsān 'Abbās, İbrāhīm es-Se'āfīn, Bekr 'Abbās (Beyrut: Dāru Sādir, 2008), c.9, s.83.

çocuğun müjdesi *hanan* (lütuf) tabiri üzerinden yapılmamaktadır. Bu anlamda Kur'an, Yahudi geleneğindeki özel bir kullanıma işaret ederek çok seçici davranmaktadır.

Luka İncili'nde Zekeriyyā çok yaşlı, eşinin de kısır olduğu ve bu sebeple çocuklarının olmadığı anlatılmaktadır. Luka İncili'ne göre melek, Mabel'de ibadet ettiği bir sırada Zekeriyyā'ya görünerek “Karın Elişe’va³⁷ sana bir oğul doğuracak, onun adını Yoḥanan³⁸ koyacaksın”³⁹ şeklinde hitap etmiştir. Hadisenin devamı şu şekilde aktarılmaktadır:

Elişe’va’nın doğum yapacağı vakit geldi ve bir oğul doğurdu. Komşularıyla akrabaları, Rabbin ona ne büyük merhamet gösterdiğini duyunca, onun sevincine katıldılar. Sekizinci gün çocuğun sünneti için geldiler. Ona babası Zekeriya’nın adını vereceklerdi. Ama annesi, “Hayır, adı Yoḥanan olacak” dedi. Ona, “Akrabaların arasında bu adı taşıyan hiç kimse yok ki!” dediler. Bunun üzerine babasına işaretler yaparak çocuğun adını ne koymak istediğini sordular. Onlardan bir yazı levhası isteyen Zekeriya, “Adı, Yoḥanan’dır” diye yazdı. Herkes şaşakaldı. O anda Zekeriya’nın ağzı açıldı, dili çözüldü. Tanrı’yı överek konuşmaya başladı. Çevrede oturanların hepsi korkuya kapıldı. Bütün bu olaylar, Yahudiye’nin dağlık bölgesinin her yanında konuşulur oldu.⁴⁰

Burada birkaç husus dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, çocuğun adının doğrudan melek tarafından bildirilmesidir. Diğer husus, Yoḥanan isminin şaşkınlıkla karşılanması ve akrabalarının arasında bu ismi taşıyan başka kimse olmadığına ifade edilmesidir. Bir diğer husus da metinde geçen “Komşularıyla akrabaları, Rab’bin ona ne büyük merhamet gösterdiğini duyunca, onun sevincine katıldılar” kayıdır.⁴¹ Burada geçen merhamet, Allah’ın Zekeriyyā ve eşine Yoḥanan’ı vermek suretiyle sunduğu lütuf ve ihsandır. Nitekim Süryanice İncil’de burada geçen merhamet kelimesi *ḥnaneh* (ܚܢܢܗ) yani *hanān* kelimesiyle karşılanmaktadır ki bu da Meryem suresi 13. ayetteki *hanānen min ledunnā* (katımızdan bir lütuf ve merhamet) ifadesiyle birebir uyumludur. Böylece Kur’an, Yoḥanan kelimesine atıfta bulunarak Yahudi kültürü içerisindeki özel bir kullanıma dikkat çekmektedir.

³⁷ Türkçe İncillerde bu isim Elizabet olarak tercüme edilmektedir. Biz orijinal metindeki ismi esas alacağız.

³⁸ Türkçe İncil çevirilerinde metinde geçen Yoḥanan ismi Yahyā olarak tercüme edilmektedir. Biz metinde geçtiği şekliyle Yoḥanan’ı esas alacağız.

³⁹ Luka, 1:13.

⁴⁰ Luka, 1:57-65.

⁴¹ Luka, 1:58.

Yahyâ’nın Misyonu

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Yahyâ doğduktan sekiz gün sonra akrabaları, sünnet merasimi için Zekerıyyâ’nın evine geldiklerinde çocuğa babasının adını vermek istemişler, fakat annesi de Zekerıyyâ da çocuğun adının Yohanan olacağını söylemişlerdir. Misafirler de akrabalarının aralarında böyle bir isim olmadığını belirterek şaşkınlıklarını bildirmişlerdir.⁴² Zira çocuğa genellikle aile büyüklerinden birisinin ismi veriliyordu ve bu gelenek özellikle Mabel görevinde bulunan aileler açısından önemliydi.

İncillere göre Zekerıyyâ’nın ait olduğu Aviya bölümü, Mabel’de görevli bir kohen sülalesiydi.⁴³ Aviya, Tanah’ta yirmi dört kohen sülalesinden sekizincisi olarak zikredilmektedir.⁴⁴ Bu sülaleler birer haftalık süreler halinde Mabel işlerini üstlenmekteydiler. Her bir sülaleye yılda iki defa sıra gelirdi ve yılda iki hafta Mabel işlerinden sorumlu olurlardı. Nitekim Zekerıyyâ, Yahyâ ile müjdelendiği sırada, Mabel’deki görev sırası bu sülaledeydi.⁴⁵ Kur’an’da Hz. Zekerıyyâ’nın sürekli olarak Süleyman Mabeli’yle ilişkili resmedilmesi de İncillerdeki anlatımlarla uyumludur.⁴⁶ İncillere göre, Zekerıyyâ Mabel’de görevli bir kohendir, Yahyâ ise peygamber olarak nitelendirilmiştir.⁴⁷ İncillere göre Yahyâ aynı zamanda Tanrı’ya adanmış bir adaktır.⁴⁸ Onun hiç şarap ve içki içmemesi de bu şekilde anlaşılmıştır. Çünkü Tanrı’ya adanmışların üzüm ürünlerini yemeleri yasaktır.⁴⁹ İlginç bir şekilde, Kur’an’da Hz. Zekerıyyâ’nın peygamber olduğuna dair bir ifade yer almazken Yahyâ’nın yüksek seciyeli (*seyyiden*), iffetli (*hâşûran*) ve peygamber (*nebiyyen*) olacağı daha doğmadan bildirilmektedir.⁵⁰ Bu durumda peygamberlik geleneğinin yaklaşık M.Ö. 445-432’li yıllarında peygamberlik yapan Malaki ile bittiğini iddia eden Yahudi geleneği reddedilmiş olmaktadır. Zira Yahudi geleneğine göre, Malaki’den sonra Allah, insanlarla vahiy aracılığıyla değil *bat kol* diye isimlendirilen bir nevi ilham/müşahede türü vesilelerle iletişim kurmuştur.⁵¹

Hiz. Yahyâ’ya babasının ya da akrabalarından birisinin adının verilmesi, Mabel görevinin çocuğa miras kalması ve kohenlik kurumunun devamı anlamına gelmekteydi. Çocuğa alışılmışın dışında Yahyâ isminin verilmesi ise

⁴² Luka, 1:57-65.

⁴³ Luka, 1:5.

⁴⁴ Bkz. I. Krallar, 24:10.

⁴⁵ Luka, 1:13.

⁴⁶ 3/Âlu ‘İmrân:37, 39; 19/Meryem:11.

⁴⁷ Luka, 1:76.

⁴⁸ Luka, 1:15, 80.

⁴⁹ Sayılar, 6:1-4.

⁵⁰ 3/Âlu ‘İmrân:39.

⁵¹ Tosefta, Sota, 13:4; Babil Talmudu, Sota, 48b; Yoma, 9b.

çocuğun bu aile geleneğini devam ettirmeyeceğini haber vermektedir. Bunun sonucu olarak Yahyâ, Mabel'de babasının gözetiminde değil inzivada yetişmiş ve tebliğini Şeria nehri kıyılarında Mabel'den bağımsız bir şekilde devam ettirmiştir.⁵² Yahyâ ve İsa peygamberler, prestijli Yahudi ailelerde doğmalarına rağmen kurumsal kimliklerini bir kenara bırakarak halkın arasına karışmışlar ve dini yeniden ihya etmeyi hedeflemişlerdir. Böylelikle Mabel'deki din adamları sınıfı üzerinden devam eden dört asırlık dinî gelenek sonlandırılmıştır. Mabel'in terk edilmesiyle alternatif bir dinî hayat sunulması, o dönemde zenginleşen ve insanların dini duygularını sömüren Mabel aristokrasisine cevap anlamına gelmekteydi.⁵³ Nitekim Allah da bu yerleşik Mabel düzenine ve yozlaşmış din anlayışına karşı mücadele edecek Hz. Yahyâ'ya "Ey Yahyâ! İlahi mesaja sımsıkı sarıl!" (19/Meryem:12) tavsiyesinde bulunarak zorlu görevini hatırlatmaktadır.

Yahyâ, kendisine gelen Ferisiler, Sadukiler ve Yazıcılara "Ey engerek soyları! Gelecek olan gazaptan kaçmanız için sizi kim uyardı? Bundan böyle tövbeye yaraşır meyveler verin! Kendi kendinize, 'Biz İbrahim'in soyundanız' demeye kalkmayın! Ben size şunu söyleyeyim: Tanrı, İbrahim'e şu taşlardan da çocuk yaratabilir"⁵⁴ ifadelerini kullanarak soydan tevarüs eden bu üstün aile/sülale geleneğini aşağılamaktadır. Nitekim aynı ortamda yaşamış Hz. İsa da Ferisiler için "engerek soyları" ifadesini kullanmaktadır.⁵⁵ Her iki peygamber de özelde kohenlik genelde de Yahudi ulusu üzerinden Yahudiler arasında çok güçlü bir inanç olan "seçilmiş millet" düşüncesini yıkmaya çalışmışlardır.

Sonuç

Araştırmamız neticesinde Yahyâ ile Yoḥanan'ın aynı isimler olmadığı ve Yoḥanan ifadesinin muhtemelen Hz. Yahyâ'nın sıfatı/lakabı olduğu sonucuna varılmıştır. Yahudi kaynakları incelendiğinde Yahyâ isminin Hz. Yahyâ öncesinde kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde günümüze ulaşan bazı mezar taşları bu ismin Hz. Yahyâ sonrasında ve İslam öncesinde Yahudi cemaatler arasında kullanıldığını göstermektedir. Kanaatimizce Yahyâ'ya ısrarla Yuḥanna/Yoḥanan diyen Hristiyan gelenek, bu isimle

⁵² Luka, 1:80. Bu sebeple Yahyâ'nın dönemin münzevi tarikatı olan Essenîlerden olduğu da iddia edilmiştir.

⁵³ Luka, 21:23-32; Paul Hollenbach, "Social Aspects of John the Baptizer's Preaching Mission in the Context of Palestinian Judaism," Hildegard Temporini-Wolfgang Haase (ed.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* (Berlin: Walter de Gruyter, 1979) içinde, ss.850-875; Robert L. Webb, *John the Baptizer and the Prophet* (Sheffield: JSOT Press, 1991), ss.203-205; Eul Kee Chung, *The Background of John's Baptism in Light of the Old Testament* (yayınlanmamış doktora tezi, Southern Baptist Theological Seminary, Texas, 2002), ss.106-122.

⁵⁴ Matta, 3:7-8; Luka, 3:7-8.

⁵⁵ Matta, 12:34; 23:33.

Yahyâ’yı yıkmak istediği Mabel aristokrasisine tekrar ilıstırmektedir. Yohanan ismi dönemin en yaygın kohen isimlerinden olduğu için Mabel’deki din bilginleri bir kohen çocuğu olan Hz. Yahyâ’ya bu isimle hitap etmeyi tercih etmiş olabilirler. Kur’an’ın çocuğu Yahyâ olarak isimlendirmesi ise onun Mabel’de kohenlik yaparak değıl, halkın arasında peygamberlik yaparak dini ihya etmesine yönelik özel misyonuyla ilgilidir.

Allah tarafından çocuğun adının Yahyâ olacağı bildirilerek aile geleneğine dayalı kurumsal din anlayışı ortadan kaldırılmış, din adamları sınıfı ve Yahudi kohen geleneğı lağvedilmiştir. Allah, Yahyâ’dan sonra soydan tevarüs eden üstünlük anlayışını kırma adına daha da büyük bir müdahalede bulunarak İsa’yı babasız dünyaya getirmiş ve soyla övünmeyi tamamen anlamsız kılmıştır. Fakat bu iki peygamberden Hz. Yahyâ şehit edilmiş, Hz. İsa da çarmıha gerilmekten ancak Allah’ın yardımıyla kurtulabilmiştir. Yahudiler soy üstünlüğü düşüncesinden vazgeçmeyip bilakis peygamberlere aşıkâr düşmanlık yapmaya devam edince, Allah Yahudilere, İsa’nın babasız doğumundan daha da büyük bir kırılma yaşatarak Yahudi olmayan birisini (*ummî*=Hz. Muhammed) peygamber göndererek bu ayrıcalığı ellerinden almıştır. Hz. İsa daha hayattayken İsrailoğullarına Ahmed adında bir peygamberin geleceğini müjdeleyerek bunu ilan etmiş, böylelikle nübüvvet geleneğı Yahudi olmayan bir peygamberle sonlandırılmıştır.

Eldeki verilere göre, Meryem suresi Mekke döneminde müminlerin Habeşistan’a hicretinden kısa bir süre önce yaklaşık 614 yılında indirilmiştir. Mekke müşriklerin baskısından bunalan ve sosyal çevresi itibarıyla baskılara tahammül edemeyen bir grup mümin için Habeşistan, nefes alabilecekleri bir belde olarak belirmiştir. Meryem suresindeki Yahyâ ve İsa’nın doğumlarını anlatan ayetlerde Allah’ın kudreti nazar-ı dikkate sunulmuş ve böylece iyice bunalmış müminlere motivasyon ve ümit kaynağı olmuştur. Diğer taraftan, bu kıssayla Hristiyan bir beldeye gidecek müminlere Hz. Yahyâ ve Hz. İsa’nın Allah’ın peygamberleri olduğu ön bilgisi verilmiştir. Bu anlamda bu ayetler Müslümanların orada iyi muamele görmeleri adına pratik faydaları olan kıymetli veriler hükmündedir. Muhtemeldir ki asil bir kabile olan Kureys’in içinde doğmasına rağmen Mekke’deki Kâbe merkezli hâkim statükoya karşı çıkıp sosyal adalet ve ahlak merkezli mesaja davet ederek Mekke’nin gariplerini etrafında toplayan Hz. Muhammed, prestijli bir kohen ailesinde doğmasına rağmen Mabel aristokrasisini reddederek Şeria nehri kıyısında dinin özüne dönme çağrısı yapan Yahyâ ve etrafında toplanan mazlum halkta kendisini ve arkadaşlarını görmüştür.